

УДК 94:329.73(71=161.2)

Руслан Сіромський

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КАНАДСЬКИХ УКРАЇНЦІВ: КОНЦЕПЦІЯ “ТРЕТЬОЇ СИЛИ” СЕНАТОРА П. ЮЗИКА

Загроза втрати канадськими українцями національної ідентичності спонукала до вироблення механізмів протидії асиміляції. У 1964 р. сенатор П. Юзик висунув концепцію “третьої сили”, яка ґрунтувалась на принципах багатокультурності Канади та дотриманні прав національних меншин.

Ключові слова: “третья сила”, П. Юзик, багатокультурність, канадські українці.

Siromskyy R. The problem of threat of loss of the national identity by Canadian Ukrainians: senator P. Yuzyk's conception of “third force”.

The threat of loss of the national identity by Canadian Ukrainians led to making mechanisms of counteraction. In 1964, Senator P. Yuzyk presented his conception of “third force”. It rests on multiculturalism and national minorities' rights protection principles.

Key words: “third force”, P. Yuzyk, multiculturalism, Canadian Ukrainians.

Сиромский Р. Проблема сохранения национальной идентичности канадских украинцев: концепция “третьей силы” сенатора П. Юзика.

Угроза потери канадскими украинцами национальной идентичности побуждала к выработке механизмов противодействия ассимиляции. В 1964 г. сенатор П. Юзык выдвинул концепцию “третьей силы”, которая базировалась на принципах многокультурности Канады и соблюдении прав национальных меньшинств.

Ключевые слова: “третья сила”, П. Юзык, многокультурность, канадские украинцы.

Проблема збереження канадськими українцями національної ідентичності займає помітне місце у науковій спадщині се-

натора українського походження Павла (Поля) Юзика (1913-1986). П. Юзик належав до нащадків “першої хвилі” української еміграції до Канади. Його батьки були родом із Сокальщини (Львівщина), а сам майбутній політик та науковець народився у провінції Саскачеван (Західна Канада). У 1958 р. П. Юзик захистив дисертацію з історії в університеті Міннесоти (США), після чого викладав у Манітобському університеті. Згодом став асоційованим професором Славістичних студій, професором російської та радянської історії в Оттавському університеті.

За рекомендацією прем'єр-міністра Канади Джона Діфенбейкера, 4 лютого 1963 р. Павла Юзика – члена Прогресивно-консервативної партії – призначено сенатором від Форт Гаррі (Манітоба) (обіймав цю посаду до смерті у 1986 р.). На час свого призначення у верхню Палату канадського парламенту, поряд з Іваном Гнатишиним, він став другим діючим сенатором-українцем. П. Юзик тричі представляв Канаду на сесіях ООН, дев'ять разів на конференціях НАТО, одного разу на сесії НБСЄ. Політик був співзасновником і президентом Молоді УНО, членом Управи КУК, президентом канадського товариства славістів, очолював Комісію прав людини СКВУ [27].

Мета статті – проаналізувати ініціативи сенатора Павла Юзика, спрямовані на збереження національної ідентичності канадських українців та інших національних меншин країни.

Період, коли П. Юзику довелося увійти у велику політику, був визначальний у контексті порушення питання про збереження національної тожсамості канадських українців. Місію канадських українців учений убачав в “оживленні культурних цінностей і розвитку Канадської нації” [26, 91]. А все тому, що [далі цитата]: “Я канадець, я вільний канадець, вільний говорити без страху і поклонятися Господу Богу, вільний чинити так, як я думаю, вільний протистояти тому, що вважаю помилковим, вільний обирати уряд своєї країни” [26, 92]. Назагал, діяльність П. Юзика була спрямована на конституційне закріплення прав усіх національних меншин у Канаді. “Індіанці та ескімоси живуть з нами протягом усього часу, – говорив сенатор, – британська група є багатокультурною – англійці, шот-

ландці, ірландці, валійці; і разом з піднесенням інших етнічних груп, яких усіх нараховується близько третини, Канада по своїй суті є багатокультурною. Підтримаймо ці ідеали демократії і дух конфедерації. Канада визнає і гарантуватиме принцип співробітництва усіх народів, котрі долучилися до загального розвитку і прогресу” [13].

Згідно з переписом населення у Канаді 1961 р. українці (473 337 осіб) за своєю чисельністю поступалися лише англоканадцям (7 996 669 ос.), франкоканадцям (5 540 346 ос.) та німцям (1 049 599 ос.) [6, Ч. 152, 1962]. За винятком Онтаріо (127 911 ос.; 2,05 % провінційного населення), вихідці з українських земель зосереджувались здебільшого на Заході Канади – у Степових провінціях (Преріях): Альберті (105 923 ос.; 7, 95%), Манітобі (105 372 ос.; 11, 43%) і Саскачевані (78 851 ос.; 8, 52%) [6, Ч. 152, 1962]; Українська мова займала там найміцніші позиції, оскільки дві третини усіх канадських українців, що визнавали українську рідною мовою, проживали саме у Преріях.

Однак питання збереження національної ідентичності у другій половині ХХ ст. в умовах “канадської мозаїки” украї загострилося. П. Юзик зауважував, що українці настільки інтегрувалися у канадське суспільство, що годі довідатися, хто з них українського походження [4, 180]. З початку 1960-х рр. у канадському суспільстві з’явилось одразу декілька плюралістичних концепцій, як альтернатива до наявної моделі моноетнолінгвістичного розвитку. Серед них можна виділити принаймні чотири найпоширеніші: багатонаціоналізму (*multinationalism*), багатокультурності (*multiculturalism*), інтегрального націоналізму (*integration nationalism*), міжкультурності (*interculturalism*). Усі ці слова, так чи інакше, були антонімами терміна “культурна асиміляція”. Канадський політикум усе більше огортав впевненість, що лише плюралізм сприятиме інтеграції етнічних меншин в єдине ціле [16, 382].

У 1963 р., у відповідь на зростання незадоволення серед франкоканадців Квебеку своїм мовним становищем, федеральний уряд ініціював створення Королівської комісії з питань двомовності та двокультурності. Вона зосередила діяльність на вивченні рівня двомовності у федеральній адміністрації, ролі гро-

мадських і приватних організацій у намаганні поліпшити міжкультурні відносини. Співголовами Королівської комісії стали Анрі Лорендо (франкоканадець) та Девідсон Дантон (англоканадець). Комісія складалась з десяти обраних комісарів – по чотири англо– і франкоканадці, та двох представників інших етногруп – польської та української. Інтереси останньої репрезентував знаний науковець, голова відділу слов'янських студій Манітобського університету, професор Ярослав Рудницький.

Запорукою збереження національної ідентичності українці довгий час уважали входження в англomовне середовище. Сказане пересічним українцем: “Я канадець”, передусім означало – “Я англomовний канадець”, що автоматично перетворювало канадських українців на союзників англomоканадців у боротьбі з квебекським націоналізмом [24, 87]. П. Юзик у свій час навіть спромігся закинути франкоканадцям те, що його земляки (українці) освоїли й обробили за сім десятиліть перебування в країні вдвічі більше землі, аніж ті за три століття [10, 82]. Він наголошував на нетотожності процесів самовизначення етносу й провінції, пояснюючи свою думку тим, що народ є природною сутністю, а провінція – штучною [25, 166]. Одночасно П. Юзик визнавав вклад франкофонів у будівництво держави і віддавав їм за це належне. Зокрема, він наголошував на тому, що саме франкоканадський чинник сприяв утвердженню Канади як незалежної держави й подоланню тиску з боку США [26, 71].

Діяльність Королівської комісії з питань двомовності та двокультурності, на думку П. Юзика, спонукала українців Канади “виявити свої аспірації як окрема група” [9, 30]. Уже сама назва комісії свідчила, що уряд “бачить” лише два етноси – англо– та франкоканадців. Сенатор твердив, що є достатньо підстав вважати українців за таких ж будівничих Канади, як англо– та франкофони. Чималий суспільний резонанс отримала уже перша промова П. Юзика під назвою “Канада: багатокультурна нація”, виголошена 3 березня 1964 р. у верхній палаті федерального парламенту. Сенатор твердив, що держава в етнічному розумінні складається не лише з англо– і франкоканадців, але й з “третього елемента” (“третього компонента”, “третьої сили”). Ним є аллофони – канадці неанглосаксонського й

нефранцузького походження, чії позиції особливо міцні в західних провінціях, де українці, поляки, німці та інші іммігранти становлять значну частину населення. Засадничим принципом теорії “третього елемента” стало твердження, що канадська єдність має обов’язково ґрунтуватися не на двох елементах (англо– і франкоканадському), а на трьох – тобто з урахуванням аллофонів.

За підрахунками П. Юзика, “третій елемент” у Канаді станом на 1961 р. становив 26%, що лише на 4% менше від загальної кількості франкоканадців у державі (англоканадці становили на той час 44%). Водночас сенатор відзначив тенденцію до кількісного зростання “третього елемента”, тоді як кількість англоканадців постійно зменшувалася, а чисельність франкоканадців не зазнавала відчутних змін. Крім того, на той час у Саскачевані відсоток аллофонів становив 53%, Альберті – 49%, Манітобі – 48% [25, 28]. Зважаючи на це, “третій елемент” був реальною “третьою силою” у державі і, на переконання П. Юзика, мав усі передумови навіть претендувати на отримання статусу “окремої нації” [25, 34]. Цікаво, що ці слова дуже болісно сприйняли в УРСР. П. Юзик удостоївся ярлика “войовничого націоналіста”, був звинувачений у “штучній гіперболізації українського елемента”, а “третя сила” характеризувалась, як “чисто уявне аморфне поєднання етнічних груп неанглійського і нефранцузького походження” [7, 150].

Як тільки П. Юзик висунув ідею “третьої сили”, питання багатокультурності стало предметом гострих дебатів у канадських мас-медіа. Газета “Гомін України” в одному із своїх номерів вдало зауважила, що дискримінація осіб заборонена у Канаді законом, а дискримінація цілих національних груп – ні [2, 7 грудня 1968]. Дослідник Василь Верига, з цього приводу писав: “Виступи сенатора, професор Павла Юзика є якраз тим бадьорим і незламним українським духом, що гордо підносить голос за рівноправність у Канаді всіх громадян. Він є першим сенатором, що відважився заговорити та скритикувати канадійську дійсність, вказуючи на те, що на високих державних постах, так само як і на чоловічих місцях у зарядах приватних підприємств, немає українців, і це достойний сенатор назвав дискримінацією” [1, 63].

П. Юзик став головним апологетом концепції “третьої сили”, а канадські українці склали осердя руху за багатокультурність. “Він (П. Юзик – *Р. С.*), – зауважував у газетному дописі згаданий уже В. Верига, – став сьогодні рушійною силою у змаганнях за конституційні гарантії прав для третього елемента. Ці гарантії стали б запорукою, що британська парламентарна більшість не позбавить прав інші національні групи Канади, як це мало місце в часі I-ї світової війни. У тих його змаганнях сенатор Юзик повинен знайти повну піддержку з боку всіх національних груп Канади, а зокрема, нашої організованої української громади на чолі з Комітетом Українців Канади та українськими церквами” [2, 7 грудня 1968].

Чи не єдиними, хто прохолодно поставився до починань “третьої сили”, були нечисленні канадські білоруси. Натомість, за твердженням дослідника Альбертського університету Александра Матейка, поляки належали до тих етноспільнот, котрі гордилися, що можуть долучитися до розвитку цього руху [20, 239]. Варто зазначити, що популяризації “третьої сили” неабияк сприяли дослідження професора Аккадійського університету В. Кірконнела – відомого своїми симпатіями до українців. Саме він, разом з такими науковцями, як В. Кей, А. Річмонд та Дж. Портер й обґрунтували теорію “канадської мозаїки”.

Усередині 1960-х рр. “третья сила” перетворилася на досить впливовий чинник суспільно-політичного життя Канади. З квітня 1965 р. прем’єр-міністр Канади, ліберал Лестер Пірсон в інтерв’ю “Вікенд Мегезін” визнав факт існування у Канаді “третього елемента” і його важливість у державному розвитку [8, 57-58]. Ще більш прихильнішими до ідей П. Юзика, природно, були консерватори. Наприклад, чільний представник Прогресивно-Консервативної партії Канади Дж. Брукс заявив: “Щоб ми не робили, ми не зможемо перетворити англійця на француза, а француза на англійця. Але ми можемо з обох зробити добрих канадців” [8, 53]. Таким чином, “третья сила” стала тактичним альянсом третини населення Канади заради політичних змін і конституційного закріплення прав національних меншин [23].

Як пригадував член Королівської комісії з двомовності і двокультурності Ройс Фріз, він часто перечив П. Юзику і під-

давав критиці його концепцію “третьої сили”. Р. Фріз вважав її такою, що немає жодного смислу, оскільки не ґрунтується на одній мовній основі, а є технічним конгломератом різних етнічних груп Канади. Утім, за словами політика, переконати П. Юзика було практично неможливо. Сенатор твердо вірив у свої ідеали і спростовував усі закиди тим, що “третья сила”, хоч без спільної етнолінгвістичної основи, має одну мету – а це найважливіше [14]. “Доки я живу, я боротимусь за мій народ!” – ці слова П. Юзика якнайкраще ілюструють його переконаність у правоті [14].

У 1965 р. Королівська комісія з двомовності і двокультурності оприлюднила свій попередній рапорт, у якому визнала, що французька мова не належно захищена законодавством. Відтак, комісари рекомендували федеральному уряду виправити ці недоліки, дотримуючись принципу “рівності двох головних мов і культур” (§ 5) [21, 23]. Звісно, такий висновок обурив представників “третьої сили”. Я. Рудницький звернув увагу на те, що пропаговану в суспільстві двомовність не слід розуміти виключно як англо-французьку, бо є регіони, де позиції французької мови слабкі (Захід Канади). Тому найкращим виходом із наявної ситуації мала бути багатомовна й багатокультурна Канада з двома офіційними та багатьма регіональними мовами (“ономастичний білінгвізм”) [22, 62].

По-суті, український фактор став засобом протидії офіційній двомовності, котрої домагалися франкоканадці [18, 8]. Це було своєрідним зіткненням мовного націоналізму двох великих етноспільнот. Різкий осуд з боку представників “третьої сили” викликала підготовка до ухвалення законопроекту, що мав надати французькій мові статус офіційної в Канаді. Українці розцінювали такий крок, як непряму форму тиску на національні меншини, й обурено запитували: “Чому нас змушують розмовляти французькою?”. У канадському сенаті виникла опозиція до даного законопроекту на чолі з П. Юзиком, який вимагав надати гарантії й іншим мовам. На дебатах з приводу прийняття цього документа сенатор заявив, що більшість українців не потребує запропонованих змін [25, 121]. Розмірковуючи над мовною проблемою, П. Юзик ставив під сумнів доціль-

ність вживання французької мови в тих регіонах, де франкофони складають незначний відсоток населення.

13-15 грудня 1968 р. в Торонто відбулась конференція (більш ніж 150 делегатів із понад 20 етнічних груп) під назвою “Конференція мислячих”. Учасники зібрання висловили стурбованість національною політикою Оттави і задекларували неприйнятність засад політики двокультурності [6, Ч. 228, 1969]. Та усі спроби “третьої сили” запобігти прийняттю мовного закону були марними. 9 липня 1969 р. федеральний парламент ухвалив закон, у якому йшлося, що: “Англійська й французька мови є офіційними мовами Канади... мають рівний статус, користуються рівними правами та привілеями при використанні у всіх установах парламенту та уряду Канади” [12, 600]. Однак показово те, що з 17 сенаторів, що проголосували проти, 16 були із Західної Канади – території найбільшого поселення українців та й “третього елемента” назагал [6, Ч. 236, 1969].

Утім, перетворення Канади на країну з двома офіційними мовами не стало абсолютною поразкою “третьої сили”. У четвертому томі звіту Королівської комісії з двомовності і двокультурності (1969 р.) все ж було враховано окремі рекомендації представників “третьої сили”, які сприяли формуванню політики “багатокультурності на двомовній основі”. Уряд визнавав незаперечний факт, що Канада складається з більше, аніж “двох рівних половин”, а франкоканадці, хоч і є найбільшою етнічною і культурною спільнотою (після англокандців), – не більше, ніж “одна серед багатьох” етнокультурних меншин [19].

Тобто “третя сила” стала ситуативним альянсом, який виконав свою місію. Реальним здобутком руху стало проголошення федеральним урядом у 1971 р. політики багатокультурності, яка передбачала підтримку всіх культур, а не лише англо– чи франкоканадської, допомогу у подоланні бар’єрів у процесі повноцінного входження у канадське суспільство, стимулювання творчої взаємодії й обміну між усіма культурними групами держави в інтересах національної єдності, надання іммігрантам допомоги у вивченні хоча б однієї з офіційних мов [3, 86-87]. Декларуючи необхідність такого кроку, прем’єр-міністр Канади П. Трюдо зазначив: “Кожна етнічна група має право на збе-

реження і розвиток власної культури й вартостей в загальноканадському контексті. Ми можемо в нашій країні мати дві офіційні мови, але ми не можемо мати двох офіційних культур. Політика багатокультурності мусить стати політикою усіх канадців” [6, Ч. 279, 1969]. Як пригадував митрополит Максим Германюк, добрий друг П. Юзика, для сенатора це був один із найщасливіших днів у його житті [15].

П. Трюдо на базі багатокультурності намагався плекати панканадський громадянський націоналізм з універсальними цінностями. Такий підхід викликав побоювання, що багатокультурність може стати лише ширмою для асиміляції в англослов'янському середовищі Канади [17, 347]. Наприклад, редактор видання “Ми і світ” Микола Колянківський з неприхованою іронією зауважував: “Програма мультикультуралізму звужена практично до етнографізму й самодіяльності, не принесе користі ні національним групам, ні Канаді” [5, Ч. 173, 1973].

Утім, як показала історія, багатокультурність не стала політикою одного уряду чи однієї партії. На парламентських дебатах 24 липня 1986 р., присвячених пам'яті П. Юзика, зазначалось: “Його внесок у розвиток канадської мозаїки є свідченням того, хто насправді пропагував нашу багатокультурність. У підсумку, канадці стали об'єктом заздрості для інших держав” [14]. Як зазначав дослідник Майкл Адамс, початок політики багатокультурності означав не мало, не багато – політичне народження сучасної Канади [11, 108].

Отже, реалізація політики багатокультурності стала головним досягненням “третьої сили” і сенатора П. Юзика зокрема. Його бачення Канади як багатокультурної, демократичної і правової держави були сповна відображені у Конституції 1982 р. Проблема збереження національної ідентичності канадських українців з того часу вийшла на новий рівень, оскільки усі етнічні групи визнавались рівними перед законом, а їхня культурна спадщина захищалась. Багатокультурність, котра для П. Юзика означала не просто тактичний хід у політичному житті, а питання морального принципу, стала національною ідеєю Канади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верига В. Українці в Канаді й СРСР // Верига В. Слово і чин. Вибрані статті, доповіді, розвідки, життєписи. 1946-1988 / Упорядник і автор передмови М. Литвин. – Львів, 2001. – С. 62-68.
2. “Гомін України”. – Торонто.
3. Евтух В. Концепции этносоциального развития США и Канады: типологии, традиции и эволюция. – Киев, 1991.
4. Макара В. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. – Чернівці, 2006.
5. “Ми і світ”. – Торонто.
6. “Нові дні”. – Торонто.
7. Овдієнко Л. Поль Юзик. За кращу Канаду // “Український історичний журнал”. – Київ. – 1975. – № 3. – С. 150-151.
8. Прапорonosні слова Канади // Календар-альманах “Нового шляху” на 1966 рік / За ред. В. Левицького. – Вінніпер. – С. 51-58.
9. Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді – їх розвиток і досягнення. – Мюнхен, 1968.
10. Юзик П. Український вклад в Канаду // Календар-альманах “Нового шляху” на 1967 рік / За ред. В. Левицького. – Вінніпер. – С. 82-84.
11. Adams M. Fire and Ice. The United States, Canada and Myth of Converging Values. – Toronto, 2003.
12. An Act Respecting the Status of the Official Languages of Canada (Assented to 9th July, 1969) // Canadian Constitutional Law in a Modern Perspective / Ed. by J. N. Lyon and R. G. Atkey. – Toronto & Buffalo, 1974. – P. 600-610.
13. Contribution to Canada // <http://www.yuzyk.com/contrib-can-e.shtml>. [25.12.2009].
14. Debates of the Senate Hansard. 1st Session, 23rd Parliament, Vol. 130, No. 159. Thursday, July 24, 1986 // <http://www.yuzyk.com/hansard-e.shtml>. [25.12.2009].
15. Deputy prime minister, hundreds attend Ottawa funeral / By Michael B. Bociurkiw // “The Ukrainian Weekly”. 1986. July 20 // <http://www.yuzyk.com/yuz-tribute1.shtml>. [26.12.2009].
16. Gagnon A.-G., Iacovino R. Interculturalism: Expanding the Boundaries of Citizenship // Quebec: State and Society / Ed. by A.-G. Gagnon. – Toronto, 2004. – P. 369-388.
17. Gidengil E., Blais A., Nadeau R., Nevitte N. Language and Cultural Insecurity // Québec: State and Society / Ed. by A.-G. Gagnon. – Toronto, 2004. – P. 345-368.
18. Lupul M. A Question of Identity: Canada’s Ukrainians and Multiculturalism // Multiculturalism and Ukrainian Canadians: Identity, Homeland Ties, and the Community’s Future / Ed. by S. Hryniuk and L. Luciuk. – Toronto, 1993. – P. 8-13.

19. Manoly R. Lupul – Letter to the Editor “Calgary Herald” (May 5, 1998) // <http://www.yuzyk.com/yuz-trudeau.shtml>. [25.12.2009].
20. Matejko A. Multiculturalism: The Polish Canadian Case // Two Nations, Many Cultures: Ethnic Groups in Canada / Ed. by J. L. Elliot. – Scarborough, 1979. – P. 237-249.
21. Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism. A Preliminary Report of the Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism. – Ottawa, 1965.
22. Rudnycky J. Multiculturalism and Multilingualism in Canada. – Ottawa, 1983.
23. Ukrainian Canadian Congress Bulletin (May, 2000) // <http://www.yuzyk.com/ucc2000-e.shtml>. [25.12.2009].
24. Wangenheim E. The Ukrainians: A Case Study of the “Third Force” // Nationalism in Canada / Ed. by P. Russel. – Toronto, 1966. – P. 72-91.
25. Yuzyk P. For a Better Canada: A Collection of Selected Speeches Delivered in the Senate of Canada and at Conferences in Various Centres across Canada. – Toronto, 1973.
26. Yuzyk P. Ukrainian Canadians: Their Place and Role in Canadian Life. – Toronto, 1967.
27. Yuzyk Paul (1913-1986) // http://www.mhs.mb.ca/docs/people/yuzyk_p.shtml. [4.01.2010].